

# Ogólnopolska konferencja „Elity komunistyczne w Polsce”, Lublin 19–20 września 2013 r.

Mimo postępu w badaniach nad dziejami Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej niektóre z aspektów jej funkcjonowania do dzisiaj nie zostały opracowane w wyczerpujący sposób. Niewątpliwie jednym z nich jest analiza elit partyjnych PRL. Poza nielicznymi opracowaniami dotyczącymi tego zagadnienia brak jest całościowych badań nad tą kwestią, a także biografii poszczególnych działaczy i osób sprawujących kierownicze funkcje w państwie i PZPR. Przynajmniej częściową próbę wypełnienia tej luki badawczej podjęło Towarzystwo Kultury i Nauki LIBRA, które wraz z Zakładem Historii Społecznej XX wieku Instytutu Historii UMCS zorganizowało konferencję „Elity komunistyczne w Polsce”.

Zdecydowana większość późniejszej elity komunistycznej rozpoczynała swoją aktywność polityczną jeszcze w okresie przedwojennym, w KPP lub młodzieżowym ruchu komunistycznym, dlatego w trakcie obrad wiele miejsca poświęcono tym zagadnieniom. Prof. Zbigniew Zaporowski przedstawił sylwetki posłów komunistycznych w Sejmie II Rzeczypospolitej. Konrad Ruzik omówił kadre kierowniczą Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej, z której wywodziło się wielu aktywnych później działaczy PZPR. Losom działaczy komunistycznych w Piotrkowie Trybunalskim na przestrzeni lat 1918–1948 przyjrzał się w swym wystąpieniu Maciej Hubka. Prof. Janusz Wrona przedstawił kryptokomunistycznych działaczy w elitach partii satelickich. Równie ważnym aspektem było wyłanianie się elit. Procesowi temu na drodze wyborów do sejmu PRL przyjrzał się Michał Siedziako, podziały frakcyjne w łonie PZPR przedstawił zaś Robert Spalek. Walkom wewnętrznym w partii komunistycznej był poświęcony również referat Piotra Kuligowskiego – przybliżający frakcję „partyzantów” oraz Przemysław Gąszolda-Senia – omawiający działalność Katowickiego Forum Partyjnego w 1981 r. Dr Paweł Libera, przedstawiając kierownictwo Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR/PZPR w latach 1945–1990, zwrócił uwagę na znaczenie tej instancji partyjnej i ludzi nią kierujących w procesach selekcji elit i kształtowania karier poszczególnych osób.

Istotnym problemem poruszonym w trakcie obrad była kwestia samego określenia elity komunistycznej – kto faktycznie do niej należał i jakimi kryteriami należy się posłużyć, aby wyznaczyć jej członków? W odniesieniu do okresu komunistycznego trudno zastosować najprostszą pozycyjną metodę wyznaczania przynależności do elity z powodu dominacji PZPR i często tylko pozornego

znaczenia wielu stanowisk partyjnych i państwowych. Poza metodą pozycyjną proponowano inne kryteria wyznaczenia elity. Marcin Żukowski w swym wystąpieniu dotyczącym elit komunistycznych funkcjonujących poza strukturami PZPR proponował do kryterium formalnego dołączyć dostęp do poszukiwanych dóbr oraz posiadanie wpływów politycznych i środowiskowych. Dr Mirosław Szumiło przedstawił z kolei kryteria zastosowane przez niego dla określenia elity PPR i PZPR w latach 1944–1970. Zwrócił uwagę na podział na elity formalne i rzeczywiste oraz na dominujące w poszczególnych latach modele kariery. Problemy z jednoznaczną definicją sprawiały, że w prezentowanych wystąpieniach przyjmowano różne wyznaczniki elitarności. Dr Katarzyna Zawadka za lokalną elitę uznała członków Egzekutywy KW PZPR w Lublinie i przedstawiła jej portret zbiorowy i ścieżki kariery w latach 1948–1956. Szerszą definicję lokalnych elit zaprezentowali w swych wystąpieniach Sebastian Drabik oraz dr Michał Mroczek. Pierwszy z nich omówił skład gremiów kierowniczych PZPR w latach pięćdziesiątych (Komitetu Wojewódzkiego, egzekutywy, konferencji sprawozdawczo-wyborczych), prezentując informacje dotyczące ich płci, wieku i pochodzenia. Michał Mroczek w podobny sposób scharakteryzował aparat kierowniczy KW PZPR w Lublinie w latach 1975–1990, skupiając się na sekretarzach, kierownikach i zastępcach kierowników wydziałów. W wielu wystąpieniach pojawiło się zagadnienie różnych kręgów elit na szczeblu lokalnym. Pierwszym sekretarzom POP przy aparacie bezpieczeństwa i porządku publicznego w Bydgoszczy w latach 1945–1990 przyjrzał się Piotr Rybarczyk. Funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w Krakowie w czasie wizyty Jana Pawła II w tym mieście przedstawił Rafał Łatka. Młodzieżowe kadry Związku Walki Młodych na Dolnym Śląsku w okresie 1945–1948 scharakteryzował Michał Palczyński. Kształcenie przyszłych wojewódzkich elit partyjnych omówił Ryszard Czaderna, przybliżając kryteria naboru i proces rekrutacji do Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej PZPR we Wrocławiu w latach 1949–1954. W tej części również znalazł się blok dotyczący Lubelszczyzny. Dr Tomasz Czarnota przedstawił biografie kierowników pionu archiwalnego w KW PZPR w Lublinie w latach 1948–1956. Dr Marcin Kruszyński zanalizował aktywność Komitetu Uczelnianego PZPR i jego miejsce w strukturze decyzyjnej UMCS w Lublinie. Kadre kierowniczą Rady Okręgowej Zrzeszenia Studentów Polskich w Lublinie w latach 1950–1973 przedstawiła Sylwia Szyk, Ewa Bednarczyk zaś omówiła postawy kierownictwa partyjnego KW PZPR w Lublinie wobec wyborów 1989 r.

Wiele z zaprezentowanych wystąpień przybliżyło sylwetki wybranych działaczy partyjnych i prezentowało tym samym różne ścieżki kariery i drogi prowadzące na szczyty władzy (zarówno lokalnej, jak i ogólnopolskiej), włączając się jednocześnie w dyskusję nad problemem określenia wyznaczników przynależności do elity. Dr Andrzej Wróbel przedstawił sylwetkę Romana Tuchowskiego, którego droga życiowa prowadziła od uczestnika walk o niepodległość w 1918 r. do komunistycznego działacza partyjnego. Dr Paweł Róg, prezentując sylwetkę Cecylii Błońskiej, zwrócił uwagę na zagadnienie wynoszenia ludzi na kierownicze stanowiska, a następnie usuwania ich na boczny tor. O sztucznym kreowaniu elity mówił zaś Sebastian Sochaj na przykładzie Zofii Grzyb, pierwszej kobiety w gronie członków Biura Politycznego KC PZPR. Wystąpienie to wywołało ożywioną dyskusję nad mechanizmami naboru do gremiów kierowniczych. O miej-

scu kobiet w elitach centralnych i lokalnych PZPR w latach 1944–1956 mówiła Natalia Jarska, pokazując, że niewielu działaczkom udało się zająć liczące się stanowiska w partyjnej hierarchii. Te, którym się to udało, należały najczęściej do grona najstarszych, przedwojennych komunistek. Do dyskusji nad kryteriami przynależności do elity włączył się również dr Mariusz Krzysztofiński. Przedstawiając losy Władysława Kruczka w KW PPR w Rzeszowie, wskazał na funkcjonowanie w strukturach partyjnych szarych eminencji, które – chociaż nie zawsze piastowały najważniejsze stanowiska – to posiadały znaczące wpływy. Wreszcie dr Rafał Drabik zaprezentował sylwetkę Władysława Kozdry, pokazując, jak różnie układały się kariery działaczy partyjnych. Zwrócił również uwagę na częste kumulowanie przez nich wielu stanowisk w tym samym czasie. Przypadki załamania karier i wypadnięcia w konsekwencji z elity przybliżyło wystąpienie Radosława Kurka, dotyczące Romana Romkowskiego oraz Katarzyny Rembackiej, analizujące przypadek załamania kariery Leonarda Borkowicza w 1950 r.

W dyskusję nad przynależnością do elit komunistycznych włączyły się również wystąpienia dotyczące losów inteligencji w PRL. Chociaż często jej przedstawiciele nie zajmowali eksponowanych stanowisk, to dzięki dostępowi do osób w najwyższych kręgach władzy i poszukiwanych dóbr zapewniali sobie miejsce w elicie. Jerzy Putrament, bohater wystąpienia dr. Konrada Rokickiego, zdaniem referenta, znalazł w niej swe miejsce dzięki karierze w wybranym segmencie, którym było środowisko literackie, a także dzięki umiejętnościom pośredniczenia między nim a władzami państwowymi i KC PZPR. Na aspekt powiązań osobistych z przedstawicielami władz – mimo usytuowania z dala od centrów decyzyjnych – wskazywał Michał Przeperski w swym wystąpieniu na temat Mieczysława Rakowskiego i środowiska dziennikarskiego w latach siedemdziesiątych. Działalność Stefana Staszewskiego jako kierownika Wydziału Prasy i Wydawnictw KC PZPR przedstawił Marek Juzepczuk. Sylwetka Wsiewołoda Wołczewa – przybliżona przez Rafała Jarosza – stanowiła przykład łączenia aktywności politycznej z kształceniem i działalnością naukową.

Przebieg obrad konferencji pokazuje, że problem elit komunistycznych w Polsce jest tematem, który interesuje w różnych aspektach coraz większe grono badaczy historii najnowszej. Tak duża liczba referatów wygłoszonych na konferencji spowodowała jednak, że obrady były prowadzone w równoległych sesjach. Słuchacze musieli zatem wybierać między ciekawymi wystąpieniami odbywającymi się równocześnie. Należy mieć nadzieję, iż wymiana poglądów i ustaleń, która miała miejsce w Lublinie, przyczyni się do pogłębienia stanu badań nad tym zagadnieniem i zaowocuje zarówno wieloma publikacjami, jak i podobnymi sesjami naukowymi w przyszłości.